

Az emlékezet felforgató ereje

Sándor Iván: Tiltott terület

Magvető Könyvkiadó, 2023

Sándor Iván nemsokára 94 éves lesz, és még mindig kristálytisztán látja nemcsak azt, hogy mi történt az elmúlt évtizedekben, hanem azt is, mi van körülöttünk, miben élünk ma. Az ötvenes évek eleje óta aktív szerző több mint hatvan évnyi alkotói pályával és számos könyvvel a háta mögött nagyon határozottan detektálja azokat a történelmi ismétlődéseket, a múlt és a jelen összefonódásait, melyeket hosszú élete alatt volt módja és elég bölcsessége megfigyelni. Úgy gondolja, hogy múlt nélkül nincs jelen, és figyelmes munkával megtalálhatjuk és megérthetjük az összekapcsolódásokat is, feltéve, hogy nem rettegünk az emlékezet felforgató erejétől. Legutóbbi kötete, a *Tiltott terület* a megelőző, *Szakadékjátszma* című könyvének kérdés-felvetéseit, problémáit gondolja tovább, de mintha pontos megfigyelései, nyugodt hangja elveszni látszana abban a hatalmas, korunkra annyira jellemző vircsaftban, melyben az egymásra licitálás és a zajkeltés a legfontosabb.

A *Tiltott terület* kisregény, rövid, de rendkívül sűrű szöveg, olyan könyv, mely akár többszöri újraolvasást igényel, és a második, harmadik alkalommal is kínál felfedezni és átgondolni valót. Ennek egyik oka, hogy a gyakran központozás és mondatkezdő nagybetűk nélkül előre haladó írás alapvetően egy olyan vázlat, melyben problémák sokasága rétegződik egymásra, de a sokféle szál közül egyik sem nő igazán a többi fölé, egyik sem lesz a maga teljességében kibontva. Számos esemény részletei villannak itt fel (a múlt század zsidóüldözésétől a jelenleg is zajló orosz-ukrán háborúig), de egyik sincs kifejezetten részletezve, inkább csak hívószavakként

jelennek meg a történetdarabkák, a végig-gondolás, az egymásra olvasás és az összefüggések megteremtése az olvasóra marad. Olyan, töredékekből építkező, montázs-szerű regény Sándor Iván legutóbbi munkája, mely sokkal inkább kérdez, mintsem válaszol.

A regény időben és térben is szétfutó szárait egy fiktív hely, a Tópart nevű (feltehetően Balaton-parti) település Napfény panziója fogja egybe, és ebben a térben, néhány nap leforgása alatt keveredik a történelem és az emlékezet több rétege, vetül egymásra eseménytöredékek sokasága. A tópart, a napfény szimbolikusan akár valamiféle örömet, bizakodást és felszabadultságot is ígérhetne, de erről szó sincs, a könyv lapjain ugyanis nem az élet napos oldalával találkozunk.

A panzió szűk elbeszélői terében három férfi találkozik össze véletlenszerűen, mégpedig azért, mert egymás melletti szobákban szállásolják el őket. Az egyikük egy húszas éveiben járó férfi, aki helytörténeti témájú szakdolgozatához gyűjt anyagot, ő az egykori Rózsa Villa, a jelenlegi panzió múltját kutatja. Profeszszora csak Fürkésznek nevezi a fiataalt, aki nemcsak a múlt, hanem a jelen problémáira is érzékeny, és kutatásaiban több, időben egymástól távoli dolog fut össze, a panzió történetén keresztül egy zsidó család sorsa, de akár napjaink közmunkásainak, tanárainak vagy hivatalnokainak élete is egymásra montírozódik. Az épület múltját kutatva naplórészletekkel, dokumentumokkal és fotókkal ismerkedik, miközben ezekből, ha töredezetten is, de feltárul előtte egy család és az épület története.

Az ő szobája mellett egy idősebb, megtört, sokat látott művészettörténész kap helyet, aki olyan nagy festők képeit vizsgálja, mint Francisco de Goya, Giorgio de Chirico vagy Albrecht Dürer. A híres festményekhez képleírásokat készít, és ezekből egy esszét szeretne összeállítani, melyben arra keresi a választ, *mire képes az ember*, kissé kibővítve a gondolatot, miféle szörnyűségekre képes az ember. A Művészettörténészként emlegetett szereplő azért a képek felől közelít az ember megismeréséhez, mert szerinte a „képek szavai sokszor valóban többet fejeznek ki, mint a szavak képei”, és a nyelv és hatalom viszonyának sincsenek annyira kiszolgáltatva. „A huszadik századi diktatúrák megfertőzték a nyelvet, [...]” (15) – mondja, ezért a nyelv kizárásával is érdemes megfigyeléseket folytatni. Ő egyébként barátjával, egy könyvkiadó vezetőjével szívesen beszélget úgy, hogy dialógusaikban kizárólag kérdések kapnak helyet, azaz a kérdésekre sohasem válasz, hanem mindig egy újabb kérdés érkezik, ezzel is hangsúlyozva, hogy a világ költői kérdésekkel teli hely, nagyon sok olyan problémafelvetés van, amire nincs válaszuk, legfeljebb csak további kérdéseink: „előbb kellett volna felismerni? amikor még voltak szavak? minden romokban? ha magad mögé nézel? te hiszel benne? miben? hogy van még, aki visszanéz, és lát, és akkor látja a jövőt is?” (21)

A harmadik, talán a legrövidebb szólam az újságíróé, aki haditudósítóként érkezik haza az orosz-ukrán háborúból, tehát saját korunk egyik legmegrázóbb eseményét és magát a háborút mint az eddigi problémákhoz. Az egymás mellé kerülő elemek egyébként nemcsak összeadódnak, hanem különös dinamika is kialakul közöttük, egymásra rétegződnek, sokszor felerősítve egymást. A Tudósítónak nevezett szereplő sok borzalmas emléke közül talán a legmegrázóbb egy halott kisgyermek képe, aki egy tömegsírban fekszik. Olyan brutális erejű kép, melytől

a férfi sem ébren, sem álmában nem képes szabadulni. Ő olvas fel egy részt a Tolsztoj *Háború és béke* című regényének epilógusából is, ami a háborúk okaira kérdez rá, és a választ a hatalom működésében és a hatalomnak kiszolgáltatott ember beleegyezésében találja meg. Nemcsak a szomszédunkban jelenleg is zajló háború jelenik meg itt töredékekben, de például a ravensbrücki koncentrációs tábor is, melylyel a második világháború borzalmait kerülnék a többi mellé. Mindez azt a könyvben visszatérően megjelenő felfogást erősíti, mely szerint az ember nem tanul a hibáiból, hanem újra és újra ugyanabba a zsákutcába indul.

Az említett három szereplő mindegyike szimbolikus alak, nevük sincs, egyetlen jelölőjük a hivatásuk. Nem igazán fontos a személyiségük, a hétköznapijaik, sokkal inkább a tudatuk, a gondolataik. Mindhárman a szellem emberei, akiknek az is fontos regénybeli „funkciójuk”, hogy különböző, egymástól távoli eseményekkel, idézetekkel, gondolatokkal és tapasztalatokkal gazdagítsák a szöveg terét. Olyan, klasszikus értelemben vett értelmiségiek ők, akik képesek arra (és módjukban is áll), hogy a hétköznapiak felszíne alá nézzenek. Az ő tudatukba nyerünk betekintést, miközben saját szólamaikat mindhárman egyes szám első személyben mondják el. Ezek a megszólalások néha össze is keverednek, nem mindig egyértelmű, ki beszél, de nem írói hiba ez, hanem valószínűleg tudatos technika, mert végül is bizonyos szempontból mindegy, kinek a hangját halljuk, a szereplők következtetései nagyjából azonosak. Valamiféle eszmeregény ez, hősei nem hús-vér figurák, igazából nem is lényegesek, csak annyiban, amennyiben reflektálnak a világ történeire, és ezt mindannyian – életkorukból, szakmájukból, tapasztalataiktól adódóan – más nézőpontból teszik.

Sándor Iván történet szemlélete már ebből az egy kötetből is nagyon szépen ki rajzolódik, a regény több pontján, töredékesen vannak is erre reflexiók. Ilyen például,

amikor a fiatal történésszel beszélgetve mentora megjegyzi, hogy „ismételten összekeveredik, amit rendezni próbált, mondta, ilyen az idő természete” (28). Ez utal a regény szerkezetére is, melyben egyrészt a váltakozó nézőpontok, másrészt az emlékezet asszociativitása miatt a különböző idősíkok keverednek. A múlt és a jelen nem válik el egymástól, hiszen a múlt folyamatosan ott pulzál a jelenben, a jelen minden momentuma pedig szinte azonnal a múlt részévé válik. A jövővel ugyanez a helyzet, például azért, mert a múlt történései miatt a jövő nem lehet bármilyen, hanem bizonyos szempontból nagyon is determinált. Szinte mellékesen jelenik meg, de nem lehet félreérteni az erre vonatkozó, T. S. Eliot-idézetet sem: „Jelen idő és múlt idő / A jövő időben talán jelen van, / S a jövő idő ott a múlt időben. / Ha minden idő örökké jelen, / Úgy minden idő helyrehozhatatlan” (139). Ezt a felfogást szimbolizálja az a fadobozka is, melyet a panzióba érkezésekor kap meg a Fürkész, hogy benne a múlt dokumentumaival (naplórészletekkel, fotókkal, iratokkal) találkozzon, de ebbe a dobozba végül ő maga is tesz dolgokat, megmutatva, hogy lesz a jelenből múlt. És talán épp az idősíkok elválaszt-

hatatlansága az oka annak is, hogy a jelen és a jövő sem a pozitív változások irányába mutat. Sötét képet fest a regény a hatalomról, a kisember kiszolgáltatottságáról, az ember erőszakos, kirekesztő, a gyűlölet befogadására mindig kész természetéről és arról, hogy nem tűnik úgy, valaha is tanulni fogunk a múlt hibáiból. A történelem valójában nem tanítómester, nem előre megyünk, csak járjuk a szokott köreinket apró variációkkal, de mindig ugyanúgy. Ezzel szemben talán az alkotás, a barátság vagy a szerelem állhat, de mindez nagyon törékeny fegyverzet csupán.

A regény utolsó harmadában a Művészettörténész egy berlini konferencián Thomas Bernhardot idézi, aki szerint megváltozott a világ, minden egyre hidegebb, a körülöttünk levő valóság követhetetlenül gyors tempóban változik, a közöny pedig kezdet fog a cinkossággal, mert „vannak a szellem emberei között, akik elta- karják az arcukat. Nem néznek szembe azzal, mivé lett a nyelv, a kultúra” (125). Sándor Iván egész biztosan nem tartozik közéjük. Ő nem takarja el az arcát, hanem az olvasó elé tárja, mit gondol az emberről és a világról, amiben élünk. Tiltott területre visz, csak legyen, aki meghallgatja és odafigyel rá.

Kolozsi Orsolya

KOLOZSI ORSOLYA (1980) tanár, kritikus, az MMA Művészeti Ösztöndíjprogram ösztöndíjasa. Legutóbbi kötete: *Olvasónézet* (válogatott kritikák, 2021).